בְּכָל יוֹם דָּנִין אֶת הָעֵדִים בְּכִינּוּי, כלומר כאשר שומעים עדותם וחוקרים את העדים ודנים בדבר, לא היו העדים והדיינים מבטאים את השם בפירוש, אלא מכנים בשם אחר במקום שם השם, כגון 'יַכֶּה יוֹסֵי אֶת יוֹסֵי', ש'יוסי' הוא הכינוי במקום שם השם, ושואלים אותם האם ברך את השם, בשם השם עצמו [שרק באופן זה חייב]. אמנם, אם נִגְמַר הַדִּין, ורוצים לפסוק דינו למיתה, לֹא הוֹרְגִין בְּכִינּוּי – אינם יכולים להורגו על פי עדות העדים, שהרי העידו רק בכינוי, ועדיין לא שמעו הדיינים עדות המחייבת מיתה, אֶלָּא מוֹצִיאִין כָּל אָדָם לַחוּץ, משום שצריכים לשמוע את הקללה בפירוש כדלהלן, וגנאי הוא להשמיע זאת לרבים, ולאחר שיצאו כולם שׁוֹאֲלִין אֶת הַגָּדוֹל שֶׁבֵּינֵיהֶן – מבין העדים, וְאוֹמֵר לוֹ אחד הדיינים, אֱמוֹר מַה שֶּׁשָּׁמַעְתָּ בְּפֵירוּשׁ, וְהוּא אוֹמֵר את הקללה בהזכרת השם, וְהַדַּיָּנִין עוֹמְדִין עַל רַגְלֵיהֶן, וְקוֹרְעִין את בגדיהם וְלֹא מְאַחִין את הקרע לעולם, וְהָעֵד הַשֵּׁנִי אוֹמֵר, אַף אֲנִי שמעתי כָּמוֹהוּ, וְהָעֵד הַשְּׁלִישִׁי אוֹמֵר, אַף אֲנִי שמעתי כָּמוֹהוּ, ואינם חוזרים על הקללה בהזכרת השם.

גמרא

המשנה הזכירה שצריך שיאמר 'יכה יוסי את יוסי'. מביאה הגמרא את המקור לכך: תָּנָא – שנא התנא בברייתא, אין המקלל חייב עַד שֶׁיְּבָרֵךְ שֵׁם בַּשֵּׁם, כגון שאומר 'יכה שם פלוני את שם פלוני'. מבררת הגמרא: מְנָהֲנֵי מִילֵּי – מהיכן למדנו דברים אלו. משיבה הגמרא: אָמַר שְׁמוּאֵל, דְּאָמַר קְרָא (ויקרא כד טז), 'וְנוֹקֵב שֵׁם ה' מוֹת יוּמָת וגו', בָּנָקְבוֹ שֵׁם יוּמָת', ומהכפילות משמע שאין המקלל חייב עד שיקלל שם בשם.

שמואל ביאר שהברייתא והמשנה דרשו את הפסוק 'ונוקב שם' על מקלל, מבררת הגמרא מדוע לא לדורשו על איסורים אחרים: מַמַּאי דְּהַאי 'נוֹקֵב' – מנין לנו שה'נוקב' המוזכר בפסוק 'ונוֹקֵב שֵׁם ה' מוֹת יוּמָת', לְישָׁנָא דְּכָרוֹכֵי הוּא – לשון קללה הוא, וכמו דִּכְתִיב בברכות בלעם לישראל (במדבר כג ח) 'מָה אֶקֹב לֹא קָבָה אֵל', שכוונתו היא שאינו יכול לקלל את ישראל משום שלא קללם ה', ולכן אף ה'נוקב' שנאמר בפסוק שחייב מיתה, הכוונה למקלל, וְאוֹזְהָרָתֵיהּ מֵהָכָא – ואזהרת הכתוב שלא לעשות כן למדת מהפסוק (שמות כב כז) 'אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל', שהוא אזהרה בין למברך השם ובין לקללת דיין, וְאֵימָא – והרי יתכן לומר שפירוש 'נוקב', מֵיכָרָז הוּא – עשיית נקב, דהיינו שדוקר את השם על ידי תחיבת סכין בשם הכתוב בקלף, וכמו דִּכְתִיב (מלכים ב' יב י) 'וַיִּקֹּב חוֹר בְּדַלְתּוֹ', ומבואר ש'נוקב' היינו עשיית חור, וְאַזְהָרָתֵיהּ מֵהָכָא – ואזהרת האיסור תהא נלמדת מהפסוק (דברים יב ג-ד) 'וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּגְדְּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם וגו', לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם', כלומר שצריך לאבד שם עבודה זרה, אך אסור לעשות כן לשם ה'. וכיון שאפשר לפרש את הפסוק 'ונוקב' שבא לחייב מיתה על איסור זה, מנין שהוא נדרש על מקלל.

משיבה הגמרא: בָּעְיָא שֵׁם בַּשֵּׁם – למדנו מכפילות הפסוק שצריך שיהיה 'נוקב' שם בשם, וְלֵיבָּא – ובמשחית שם הכתוב בקלף, לא שייך לקיים דרשה זו, שישחיתו על ידי שם אחר, אם כן על כרחך כוונת התורה על מקלל.

מקשה הגמרא: וְאֵימָא – ושמא נאמר ששייך להשחית שם על ידי שם אחר, באופן דְּמַנַּח שְׁנֵי שֵׁמוֹת אַהֲדָדֵי – שמניח שני קלפים שכתובה בהם שם השם כשהם צמודים יחד וְתָנֵי לְהוּ – ונוקב אותם, וכיון שלא יתכן שאינו נוקב את השם השני בלא לנקוב את השם הראשון, נחשב אופן זה כנקיבת שם בשם. מתרצת הגמרא: הָהוּא נוֹקֵב וְחָזֵר וְנוֹקֵב הוּא – מעשה זה נחשב שלאחר שגמר לנקוב את השם הראשון חזר ונוקב את השם השני, ואינו נחשב נקיבת שם בשם, שהרי שני מעשים נפרדים הם, ולכן צריך לפרש ש'נוקב' אינו עשיית נקב אלא 'מקלל'.

מקשה הגמרא: וְאֵימָא – ושמא נאמר ששייך להשחית שם על ידי שם אחר, באופן דְּחַיֵּיךְ – שהוא חוקק שֵׁם אַפּוּמָא דְּסַכִּינָא – על פי חוד הסכין, וּבָעֵי בָּהּ – והוא נוקב על ידה את השם האחר, ובאופן זה יחשב שנוקב שם בשם. מתרצת הגמרא: הָהוּא – במעשה זה חוֹרְפָא דְּסַכִּינָא הוּא דְּקָא בָּעֵי – חוד הסכין הוא שנוקב את השם, ולא השם שרשום עליו, ואין זה נחשב נוקב שם בשם.

הגמרא מבררת שמא כוונת התורה ב'נוקב' לאיסור אחר: אֵימָא – שמא נאמר שנוקב שם, פָּרוּשֵׁי שְׁמֵיהּ הוּא – אמירת שם השם באותיותיו, וכמו דִּכְתִיב (במדבר א יז) 'וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְבוּ בְּשֵׁמוֹת', כלומר שהזכיר שמותם קודם לכן, ומבואר שניתן לפרש ש'נוקב' היינו אמירת שם השם באופן האסור, ובאה התורה לחייבו מיתה על כך, וַאֲזְהָרָתֵיהּ מֵהָכָא – והאזהרה על כך תהא נלמדת מהפסוק (דברים י ב) 'אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא', דהיינו שתירא מה' אלוקיך ולא תזכיר שמו באופן זה.

משיבה הגמרא: חָדָא – סיבה אחת שאין לומר כן, משום דְּבָעֵינָא שֵׁם בַּשֵּׁם, וְלֵיבָּא – לא שייך לקיים דרשה זו, באיסור אמירת השם באותיותיו. וְעוֹד סיבה שאין לפרש כן, משום שהאזהרה של 'את ה' אלוקיך תירא' הָוְיָא לֵיהּ אַזְהָרַת עֲשֵׂה, כלומר שנאמרה בלשון 'עשה' ולא בלשון 'לא תעשה', וְאַזְהָרַת עֲשֵׂה לֹא שְׁמָהּ אַזְהָרָה, ולכן לא יתכן שיענוש עליה הכתוב מיתה [שאין עונשים אלא אם כן מוזהירים], ולכן ודאי אין כוונת התורה בפסוק 'נוקב שם ה' מות יומת' להוגה את ה' באותיותיו, אלא למקלל.

וְאִבָּעֵית אֵימָא – ואם תרצה תוכל ליישב שבהכרח 'נוקב' הוא מקלל, משום דְּאָמַר קְרָא – שנאמר בבן אשה ישראלית שקילל (ויקרא כד יא) 'וַיִּקֹּב וגו' אֶת הַשֵּׁם וַיְקַלֵּל', ובהכרח כוונת הפסוק בכפילות זו לִמֵּימְרָא – לפרש, דְּנוֹקֵב האמור בפסוק, קְלָלָה הוּא ולא דבר אחר.

מקשה הגמרא על לימוד זה: וְדִילְמָא – ושמא באה התורה לומר שאינו חייב מיתה עַד דְּעָבֵד תַּרְוַיְיהוּ – עד שיעשה את שני המעשים, גם יהגה את ה' באותיותיו וגם יקלל, וממילא אין הכרח ש'נוקב' היינו מקלל. מתרצת הגמרא: לָא סָלְקָא דַּעְתָּךְ – אל תעלה על דעתך לפרש כך, דְּהרי כְּתִיב (שם כד יד) שאמר ה' למשה בעונש המקלל 'הוֹצֵא אֶת הַמְקַלֵּל וגו' וְרָגְמוּ אֹתוֹ כָּל הָעֵדָה', וְלָא כְּתִיב 'הוֹצֵא אֶת הַנוֹקֵב וְהַמְקַלֵּל' וגו', ואם הם שני דברים נפרדים היה לו לומר בלשון זו, אלא ודאי שְׁמַע מִינַּהּ – מוכח מפסוק זה ש'נוקב' ומקלל חֲדָא הִיא – דבר אחד הוא, ש'נוקב' היינו מקלל.

הגמרא מבארת את דינו של בן נח שקילל: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, נאמר בפרשת המקלל (ויקרא כד טו) 'אִישׁ אִישׁ כִּי יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ', ומאחר שנאמר 'אִישׁ', מַה תַּלְמוּד לוֹמַר – מה מלמדנו הכתוב באומרו בכפילות 'אִישׁ אִישׁ', אלא לְרַבּוֹת אֶת הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים – בני נח, שֶׁמִּוְּהָרִין עַל בִּרְכַּת הַשֵּׁם כְּיִשְׂרָאֵל, וְאִינָן נֶהֱרָגִין אֶלָּא בְּסַיָּיף, כלומר אף שמוזהרים כישראל, אך עונשם חלוק, שהם נהרגים בסייף וישראל שקילל נהרג בסקילה [כמבואר במשנה (לעיל נג.)], והטעם שדינם חלוק מישראל, משום שֶׁכָּל מִיתָה הָאֲמוּרָה – שהמיתה היחידה שמצאנו שהתורה חייבה בִּבְנֵי נֹחַ, אֵינָהּ אֶלָּא בְּסַיָּיף, שנאמר (בראשית ט ו) 'שופך דם האדם באדם דמו ישפך', שזו מיתת סייף.

מקשה הגמרא: וְהָא מָהָכָא נָפְקָא – וכי מכאן נלמד זה, מֵהָתָם נָפְקָא – הלא הוא נלמד מפסוק אחר, שנאמר כבר אצל אדם הראשון (בראשית ב טז) 'וַיְצַו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם' וגו', ודרשו חכמים (להלן ע"ב) ה' זוֹ אזהרה על בִּרְכַּת הַשֵּׁם, ומדוע הברייתא צריכה לדרוש זאת מהכפילות של 'אִישׁ אִישׁ'. מתרצת הגמרא: אָמַר רַבִּי יִצְחָק נַפְחָא, לָא נִצְרְכָא – אכן לא הוצרכה הברייתא ללמוד מהכפילות את עצם איסור הקללה בגוי, אֶלָּא הוצרכה רק כדי לְרַבּוֹת אֶת הַכִּינּוּיִין – את כינויי השם, שדין בני נח בכינויים כדין ישראל, וְאֵלֵּיבָּא – ולשיטתו דְּרַבִּי מֵאִיר שמחייב את הישראל מיתה על כך, כמבואר בברייתא דלהלן.

הגמרא מביאה את דברי רבי מאיר, והחולקים עליו: דְּתַנְיָא בברייתא, נאמר בפרשת המקלל (ויקרא כד טו), 'אִישׁ אִישׁ כִּי יְקַלֵּל אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ', ויש להבין מַה תַּלְמוּד לוֹמַר – מה מלמדנו פסוק זה באומרו שהמקלל נענש, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (שם כד טז) 'וְנוֹקֵב שֵׁם

המשך בעמוד רל

ה' מוֹת יוּמָת', אלא, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר 'וְנוֹקֵב שֵׁם ה' מוֹת יוּמָת', יָכוֹל לֹא יְהֵא חַיָּיב אֶלָּא עַל קְלָלָה בְּשֵׁם הַמְיוּחָד בִּלְבָד שהוא שם ה' האמור בפסוק, מִנַּיִן לְרַבּוֹת את כָּל הַכִּינּוּיִין שאם קילל בהם חייב, תַּלְמוּד לוֹמַר 'אִישׁ אִישׁ כִּי יְקַלֵּל אֱלֹהָיו' מִכָּל מָקוֹם – בכל אופן שהוא, כלומר אף ש'אֱלֹהָיו' אינו שם המיוחד אלא כינוי השם, נאמר בסמוך לו 'וְנוֹקֵב שֵׁם ה' מוֹת יוּמָת', ללמד שחייבים מיתה גם על המקלל בכינוי, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, עַל שֵׁם הַמְיוּחָד נֶעְנָשׁ בְּמִיתָה, שעליו נאמר 'וְנוֹקֵב שֵׁם ה' מוֹת יוּמָת', וְעַל הַכִּינּוּיִין רַק נֶאֱסַר בָּאָזְהָרָה מן הפסוק (שמות כב כז) 'אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל' כמבואר לעיל, אך אין עונש מיתה על כך, והפסוק 'איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו' מלמד שיש חיוב כרת על המקלל בכינוי.

ומעתה, כיון שלפי רבנן, הפסוק 'איש איש כי יקלל' נדרש לחייב כרת ישראל שקילל בכינוי, ולא למיתה, אם כן לא יתכן ליישב לדעתם את דברי הברייתא שלמדה איסור בבן נח מ'איש איש', שהרי הברייתא ממשיכה שמיתתו בסייף, ואילו לרבנן שאין חיוב מיתה בישראל כיצד נלמד מכאן לחייב בן נח במיתה. ואמנם אצל בן נח 'אזהרתו זו היא מיתתו', מכל מקום לא מסתבר שנחייבו מיתה מפסוק שהישראל פטור בו ממיתה, ולכן אמר רבי יצחק נפחא, שהברייתא שדרשה 'איש איש' להשוות בן נח לישראל ולחייבו מיתה, ניתן ליישבה רק לשיטת רבי מאיר ולא לשיטת רבנן.

אומרת הגמרא: וּפְלִיגָא דְּרַבִּי מֵיישָׁא – רבי יצחק נפחא הסובר שלפי רבנן ישראל ובן נח אינם נהרגים על הכינויים, חולק בזה על רבי מיישא, דְּאָמַר רַבִּי מֵיישָׁא, נכרי בֶּן נֹחַ שֶׁבֵּירֵךְ אֶת הַשֵּׁם בְּכִינּוּיִים, אף לְרַבָּנָן שאמרו שישראל שקילל בכינויים אינו חייב מיתה, מכל מקום הנכרי חַיָּיב על כך מיתה. ומבאר רבי מיישא, מַאי טַעְמָא – מה המקור לחילוק זה, משום דְּאָמַר קְרָא (ויקרא כד טז), 'כַּגֵּר כָּאֶזְרָח בְּנָקְבוֹ שֵׁם יוּמָת' [אזרח היינו ישראל], כלומר שאיסור מקלל נאמר בין בישראל גמור ובין בגרים, ולכאורה הוא מיותר שהרי כל מצוות התורה נאמרו בין לישראל ובין לגרים, אלא באה התורה ללמד, שדווקא בגֵּר וְאֶזְרָח הוּא דְּבָעֵינַן 'בְּנָקְבוֹ שֵׁם', אז צריך שיקלל בשם המיוחד כדי שיומת, אֲבָל עוֹבֵד כּוֹכָבִים אֲפִילּוּ בְּכִינּוּי חייב מיתה.

נמצא, שלרבי מאיר בין ישראל ובין בנח שקילל בכינוי נהרג. ולפי רבנן ישראל אינו נהרג, ובבן נח נחלקו מה דעת רבנן, רבי יצחק סובר שאינו נהרג, ורבי מיישא סובר שנהרג.

הגמרא מבארת את שיטת רבי מאיר בדרשת הפסוק 'כגר כאזרח' לדעת רבי מיישא. מבררת הגמרא: וְרַבִּי מֵאִיר שסובר שגם ישראל חייב מיתה אם קילל בכינוי, ומרבה גם בני נח למיתה בכינוי, מ'אִישׁ אִישׁ', מַאי עָבֵיד לֵיהּ – מה דורש בו, הרי משמעותו היא שיש דין שנוהג רק בישראל ולא בבן נח, ואילו רבי מאיר אינו ממעט בני נח מכלום. משיבה הגמרא: רבי מאיר דורש מפסוק זה שגֵּר וְאֶזְרָח בִּסְקִילָה, אֲבָל עוֹבֵד כּוֹכָבִים שקילל נהרג בְּסַיָּיף. ואף שכבר מבואר בברייתא לעיל שיש כלל שלא מצינו מיתה בנכרי אלא סייף, מכל מקום הוצרך רבי מאיר למעט מפסוק במקלל שאין הנכרי נענש בסקילה אלא בסייף, משום שסְּלָקָא דַּעְתָּךְ אֲמִינָא – היה עולה בדעתך לומר הוֹאִיל וְאִיתְרַבּוּ אִיתְרַבּוּ – שהואיל והתרבו [לשיטת רבי מאיר] לחיוב מיתה בכינויים מהפסוק 'איש איש' היה מקום לומר שהתרבו גם לשאר הדינים, ואף לענין שיתחייבו סקילה כישראל, קָא מַשְׁמַע לָן – חידש לנו הפסוק 'כַּגֵּר כָּאֶזְרָח בְּנָקְבוֹ שֵׁם יוּמָת', שדווקא גר ואזרח נענש בסקילה על כך, אולם נכרי אינו נענש בסקילה אלא בסייף.

מבררת הגמרא: וּלדעת רַבִּי יִצְחָק נַפָּחָא אַלִּיבָּא דְּרַבָּנָן – הסובר בשיטת רבנן שבין ישראל ובין בן נח שקילל בכינוי אינו חייב מיתה אלא נאסר לו באזהרה בלבד, הַאי 'כַּגֵּר כָּאֶזְרָח' מַאי עָבֵיד לֵיהּ – מה דורש ממנו, שנוהג רק בישראל ולא בבן נח. משיבה הגמרא: לדעת רבי יצחק נפחא רבנן דורשים מפסוק זה, שגֵּר וְאֶזְרָח הוּא דְּבָעֵינַן – צריך שיברך שֵׁם בְּשֵׁם כדי שיתחייב, וכפי שדרש שמואל לעיל מפסוק זה, אֲבָל בעוֹבֵד כּוֹכָבִים לָא בָּעֵינַן – אין צריך שיברך שֵׁם בְּשֵׁם כדי שיתחייב מיתה, אלא חייב בכל אופן שמברך את ה'. מקשה הגמרא על רבנן, ומה שנאמר בכפילות 'אִישׁ אִישׁ כִּי יְקַלֵּל' וגו' לָמָּה לִי, הלא לעצם איסור ברכת השם בשם המיוחד אין צריך להשוות בן נח לישראל, שהרי למדים (להלן ע"ב) איסורו מהפסוק (בראשית ב טז) 'וַיְצַו ה'', ולענין כינויים הרי לפי רבי מיישא כבר נלמד מ'בגר כאזרח', שדינם חמור מישראל וחייבים מיתה על כך, ולפי רבי יצחק, אינם חייבים מיתה על כך, וכיון שאינם חייבים מיתה על כרחך גם אינם מוזהרים על כך, ואם כן לשם מה נאמר הפסוק 'אִישׁ אִישׁ' בכפילות. מתרצת הגמרא: דְּיַרְתָה תּוֹרָה בִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם, ודרך בני אדם לומר באופן זה, ופירושו שכל איש יומת על ברכת השם, ואין בכפילות זו נדרשת לשום ריבוי.

הגמרא מביאה ברייתא נוספת בענין איסור ברכת השם בבני נח, המפרטת גם את כל שאר המצוות שנצטוו בהן בני נח: תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, בֹּשֶׁבַע מִצְוֹת נִצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, ואלו הם: דִּינִין – להושיב דיינים לדון בדינים שצריכים לקיים, וּבִרְכַּת הַשֵּׁם, עֲכוּדָה זָרָה, גִּילּוּי עֲרָיוֹת, דהיינו שלא לבוא על האסורות להם באיסור ערוה, וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, דהיינו שלא להרוג אדם, וְגָזֵל, וְאֵבֶר מִן הַחַי – אכילת אבר שנחתך מבעל חיים שעדיין חי.

רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן (גַּמְלָא) אוֹמֵר, נִצְטַוּוּ אַף עַל שְׁתִיַּית הַדָּם הֵיוצא מִן הֶחַי, דְּהַיְינוּ מִבְּהֵמָה, חַיָּה וְעוֹף חַיִּים. רַבִּי חִידְקָא אוֹמֵר, אַף עַל הַפֵּירוּם, דְּהַיְינוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה הַגּוֹרֵם לָאֲנָשִׁים אוֹ לִבְהֵמוֹת שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לְהוֹלִיד. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, נִצְטַוּוּ אַף עַל הַכִּישּׁוּף. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, כָּל הָאֲמוּר בְּפָרָשַׁת כִּישּׁוּף בֶּן נֹחַ מוּזְהָר עָלָיו שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹתוֹ, וְהַיְינוּ בְּמוּה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יח י״א), 'לֹא יִמָּצֵא בְּךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קוֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף, וְחוֹבֵר חָבֶר וְשׁוֹאֵל אוֹב וְיִדְּעוֹנִי וְדוֹרֵשׁ אֶל הַמֵּתִים' וגו', כלומר לא רק על מה שבכלל מכשף, אלא גם על קוסם ומעונן ומנחש, אף שאינם בכלל כישוף. והדוכחה שאף בני נח הוזהרו על דברים אלו: שכן מיד לאחר פירוט הדברים, נאמר (שם יח יב), 'וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ', דְּהַיְינוּ שהגויים יושבי הארץ נענשו שבני ישראל יגרשום מארצם, מפני שעשו את כל התועבות שפרט הכתוב, וּבודאי לֹא עָנַשׁ ה' אֶלָּא אִם כֵּן הִזְהִיר, ומוכח שהוזהרו על כל הדברים המפורטים בפסוק. רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, אַף עַל הַכְּלָאַיִם. מבאר רבי אלעזר את דבריו: מוּתָּרִין בְּנֵי נֹחַ לִלְבּוֹשׁ כִּלְאַיִם, דְּהַיְינוּ צמר ופשתן הטווּיים או תפורים יחדיו, וְכֵן מותרים לִזְרוֹעַ כִּלְאַיִם דְּהַיְינוּ לזרוע שני זרעים משני מינים, או זרע גפן עם זרע תבואה, וְאֵין אֲסוּרִין אֶלָּא בְּהַרְכָּעַת בְּהֵמָה עם בהמה ממין אחר, וּבְהַרְכָּבַת הָאִילָן באילן ממין אחר.

מבררת הגמרא את המקור לשבע מצוות בני נח: מְנָהֲנֵי מִילֵי – מהיכן למדנו דברים אלו. משיבה הגמרא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, דְּאָמַר קְרָא (בראשית ב טז), 'וַיְצַו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ הַגָּן אָכוֹל תֹּאכֵל', ויש לדרוש את תיבות הפסוק שמרמזים על המצוות שנצטוו בהן בני נח שהם זרעו של אדם בדלהלן. 'וַיְצַו' אֵלּוּ הַדִּינִין, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שם יח יט), שאמר ה' על אברהם 'כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וגו' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט', ומבואר שלשון 'צִיווּי' נאמר על ענין הדין והמשפט. 'ה'', זוֹ בִּרְכַּת הַשֵּׁם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ויקרא כד טז) 'וְנוֹקֵב שֵׁם ה' מוֹת יוּמָת', ומבואר שהיכן שנאמר 'ה'', בא לרמז על איסור קללתו. 'אֱלֹהִים' זוֹ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות כ ג) 'לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים', ומבואר שכשנאמר 'אלהים' הכוונה לאיסור עבודה זרה. 'עַל הָאָדָם' זוֹ שְׁפִיכוּת דָּמִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (בראשית ט ו) 'שׁוֹפֵךְ דַּם הָאָדָם' וגו', ומבואר שכשנאמר 'האדם' הכוונה לשפיכות דמים. 'לֵאמֹר' זוּ גִּילּוּי עֲרָיוֹת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ירמיה ג א), 'לֵאמֹר הֵן יְשַׁלַּח אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ וְהָלְכָה מֵאִתּוֹ וְהָיְתָה לְאִישׁ אַחֵר הֲיָשׁוּב אֵלֶיהָ עוֹד' וגו', ומבואר שכשכתוב 'לאמר' מרמז על ענייני אישות האסורים. 'מִכֹּל עֵץ הַגָּן', בא למעט שרק מעצי הגן הותר לו לאכול, וְלֹא מן הַגָּזֵל, שמכך שהוצרך ה' להפקיר לאדם את עצי הגן ולהתיר לו לאכול מפירותיהם, מוכח שמה שלא הפקיר והתיר לו באכילה, אסור לו לגזול ולאכול ממנו. 'אָכוֹל תֹּאכֵל' יש לדרוש, שמשמעותו שאת העומד לאכילה תאכל, וְלֹא תאכל אֹכֶר מִן חַי, שהרי בהמה בחייה אינה עומדת לאכילה אלא לגדל ולדות.

הגמרא מביאה דרשה הפוכה מדרשת רבי יוחנן בתיבות 'ויצו' 'אלהים': כִּי אָתָא – כשבא רַבִּי יִצְחָק מארץ ישראל לבבל, תָּנֵי אִיפְּכָא – שנה ההיפך, והיינו שתיבת 'וַיְצַו' זוֹ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, ותיבת 'אֱלֹהִים' זוֹ דִּינִין. שואלת הגמרא: בְּשֶׁלָּמָא זה מובן שרבי יצחק דרש ש'אֱלֹהִים' זוֹ מצות דִּינִין, דִּכְתִיב בענין שבועת ממון (שמות כב ז) 'וְנִקְרַב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים', אלהים היינו דיינים, ולכן תיבת 'אלהים' יכולה לרמז על הדינים, אֶלָּא מה שדורש ש'וַיְצַו' זוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, קשה, מַאי מַשְׁמַע – היכן משמע שתיבה זו רומזת לעבודה זרה.

הגמרא מביאה שני אופנים ליישב דרשה זו: רַב חִסְדָּא וְרַב יִצְחָק בַּר אַבְדִּימִי יישבו דרשה זו, חַד אָמַר, שכן משמע בפסוק שאמר ה' למשה לאחר חטא העגל (שמות לב ח) 'סָרוּ מַהֵר מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִים עָשׂוּ לָהֶם וגו', עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ, דְּהַיְינוּ שנאמר 'ציווי' ['צויתים'] בענין עבודה זרה. וְחַד אָמַר, שהמקור למשמעות זו נלמד מהפסוק שנאמר על ישראל (הושע ה יא) 'עָשׁוּק אֶפְרַיִם רְצוּץ מִשְׁפָּט כִּי הוֹאִיל הָלַךְ אַחֲרֵי צָו', דְּהַיְינו שישראל [הרמוזים בתיבת 'אפרים'] עשוקים בממונם מיד שונאיהם, ורצוצים [מיוסרים] על ידי משפטו של ה', כיון שנתרצה ללכת אחרי צווי נביאי הבעל שהיו אז, ומבואר ש'ציווי' ['צו'] רומז להליכה אחר עבודה זרה.

מבררת הגמרא: מַאי בֵּינַיְיהוּ – מה ההבדל בין השיטות במקור לכך ש'וַיְצַו' רומז לאיסור עבודה זרה. משיבה הגמרא: אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ – יש הבדל ביניהן, בְּעַבּוּ״ם שֶׁעָשָׂה עֲבוֹדָה זָרָה וְלֹא הִשְׁתַּחֲוָה לָהּ, האם יש לחייבו מיתה על כך שייחד דבר לעבודה זרה, או שאינו חייב עד שיעבוד לה ממש. לְמַאן דְּאָמַר – לדעת הסובר שלמדים מן הפסוק 'סָרוּ מַהֵר מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִים עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וגו', שמהלשון 'עָשׂוּ' מוכח שכבר מִשְּׁעַת עֲשִׂיָּיה דהיינו כשיצר את הדבר וייחדו לעבודה זרה מֵיחַיֵּיב – מתחייב מיתה, ואף שלא השתחוה לה. וְלְמַאן דְּאָמַר – ולדעת הסובר שלומדים מן הפסוק 'כִּי הוֹאִיל הָלַךְ אַחֲרֵי צָו', משמע שאינו מתחייב עַד דְּאָזֵיל בַּתְרָהּ וּפָלַח לָהּ – שהולך אחריה ועובד אותה ומשתחוה לה, אבל אם רק עשה עבודה זרה ולא השתחוה לה, פטור.

רבא מקשה על הסובר שנכרי מתחייב על עשיית עבודה זרה: אָמַר רָבָא, וּמִי אִיכָּא לְמַאן דְּאָמַר – וכי יש מי שסובר שעַבּוּ״ם שֶׁעָשָׂה עֲבוֹדָה זָרָה וְלֹא הִשְׁתַּחֲוָה לָהּ חַיָּיב, וְהָתַנְיָא בברייתא, בְּעַבּוּ״ם – בדברים האסורים באיסור עבודה זרה, אם הם דְּבָרִים שֶׁבֵּית דִּין שֶׁל יִשְׂרָאֵל מְמִיתִין עֲלֵיהֶן את ישראל שעבר ועשאם, בֶּן נֹחַ מוּזְהָר עֲלֵיהֶן שלא לעשותם, ואם הם דברים שאֵין בֵּית דִּין שֶׁל יִשְׂרָאֵל מְמִיתִין עֲלֵיהֶן את ישראל שעבר ועשאם, אֵין בֶּן נֹחַ מוּזְהָר עֲלֵיהֶן ומותר לו לעשותם. ויש לברר לְמַעוּטֵי מַאי – מה באה הברייתא למעט שכשאמרה שאין בן נח מוזהר על דברים שאין בית דין ממיתים עליהם, לָאו לְמַעוּטֵי – האם לא באה למעט עַבּוּ״ם – נכרי שֶׁעָשָׂה עֲבוֹדָה זָרָה וְלֹא הִשְׁתַּחֲוָה לָהּ, שאינו חייב כיון שאין בית דין של ישראל ממיתים את ישראל על כך, ונקשה לסובר שחייב.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב פָּפָּא, לֹא, הברייתא לא באה למעט נכרי שעשה עבודה זרה ולא השתחוה לה, אלא באה לְמַעוטֵי גִּיפּוּף – חיבוק וְנִישּׁוּק שעושה הנכרי לעבודה זרה, שאינו חייב מיתה על כך, כיון שגם בית דין של ישראל אינם ממיתים את ישראל שעשה כך כמבואר במשנה להלן (סה:). שואלת הגמרא: גִּיפּוּף וְנִישּׁוּק דְּמַאי – של איזו עבודה זרה, אִילֵימָא כְּדַרְכָּהּ – אם נאמר שמדובר באופן שדרך עבודתה בחיבוק ונישוק, הרי בַּר קְטָלָא הוּא – ישראל שעשה כן נהרג, שהרי כל העבודות שהן כדרך שעובדים את העבודה זרה, ישראל חייב עליהן [כמבואר במשנה (שם)]. משיבה הגמרא: אֶלָּא לְמַעוטֵי באופן שהחיבוק ונישוק הוא שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ, שבזה אין ישראל חייב, ונכרי אינו מוזהר עליהם כלל.

שנינו בברייתא לעיל (ע״א), שאחת משבע המצוות שנצטוו בני נח היא 'דינים'. הגמרא מקשה על כך: וכי על הַדִּינִין כבר בְּנֵי נֹחַ אִיפְּקוּד – נצטוו, וְהָתַנְיָא – והרי שנינו בברייתא, בְּעֶשֶׂר מִצּוֹת נִצְטַוּוּ יִשְׂרָאֵל כשהיו בְּמָרָה, שֶׁכְּבָר קִיבְּלוּ עֲלֵיהֶן בְּנֵי נֹחַ, וְהוֹסִיפוּ עֲלֵיהֶן עוד שלש מצות, ואלו הן, דִּינִין, וְשַׁבָּת, וְכִיבּוּד אָב וָאֵם. הגמרא מבארת מנין למדים שנצטוו על שלש מצוות אלו: דִּינִין דִּכְתִיב כשחנו ישראל במרה (שמות טו כה) "שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט", דהיינו שנצטוו לעשות משפט ולדון. שַׁבָּת וְכִיבּוּד אָב וָאֵם, דִּכְתִיב בעשרת הדברות בשתי מצוות אלו (דברים ה יב, טז) "כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ", וְאָמַר רַב יְהוּדָה, מלשון "כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ" משמע שהיו מצווים על כך כבר קודם מתן תורה, והיינו בְּמָרָה, שלא מצאנו מקום אחר שבו נצטוו ישראל בדבר קודם מתן תורה אלא כשהיו במרה. מבואר מדברי הברייתא,

שעל הדינים לא הצטוו בני נח, אלא הציווי על כך התחיל רק במרה, ושלא כדברי הברייתא לעיל.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב נָחְמָן אָמַר רַבָּה בַּר אַבּוּהּ, באמת כבר נצטוו בני נח על הדינים, וּלָא נִצְרְכָה אֶלָּא לְעֶדָה וְעֵדִים וְהַתְרָאָה – לא הוצרך ה' לצוות במרה את עיקר מצוה זו, אלא רק כדי להוסיף בה שלשה פרטי דינים. ואלו הם: א. 'עדה', דהיינו לדון דיני נפשות רק בסנהדרין של עשרים ושלשה דיינים. ב. 'עדים', דהיינו לדון ולחייב רק על פי שני עדים. ג. 'התראה', דהיינו

המשך בעמוד רלב

להמית המתחייב מיתה רק אם התרו בו קודם המעשה שאסור לעשות כן, ואם יעשה יתחייב מיתה, ואם לא התרו בו אין הורגים אותו. הגמרא מקשה על תירוץ זה: **אִי הָכִי** – אם כן קשה **מַאי** 'וְהוֹסִיפוּ עֲלֵיהֶן דִּינִין' – מדוע נקטה הברייתא שהוסיפו עליהם 'דינים', דהיינו עצם המצוה להושיב דיינים לדון, הלא הדברים שהוסיפו אינם אלא מצוות מסוימות המוטלות על הדיינים, והיה לברייתא לומר שהוסיפו עליהם 'מצוות דיינים'.

הגמרא מביאה תירוץ אחר על סתירת הברייתות: **אֶלָּא אָמַר רָבָא, לָא נִצְרְכָה אֶלָּא** כדי **לְהוֹסִיף** שצריכים לדון גם **דִּינֵי קְנָסוֹת**, דהיינו שבמקרים מסוימים צריכים לגזור עליו קנס שצריך לשלם סכום מסוים, אף אם הוא יותר מכפי שחייב על פי דינו. הגמרא מקשה על תירוץ זה: **אַבָּתְי** – עדיין קשה לפי תירוץ זה לשון הברייתא, מדוע נקטה 'דינין' שהמשמעות בזה היא שלא היה כלל ציווי עליהם קודם לכן, הרי 'וְהוֹסִיפוּ דִּינִין' **מִיבָּעֵי לֵיהּ** – היתה הברייתא צריכה לומר 'בדינין' בבי"ת, שהמשמעות בזה היא, שכבר היו מצווים לדון, ועתה הוסיפו שמצווים לדון גם דיני קנסות. אלא ודאי אין הכוונה לדיני קנסות.

הגמרא מביאה תירוץ אחר: **אֶלָּא אָמַר רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, לָא נִצְרְכָה אֶלָּא** כדי **לְחַדֵּשׁ** שצריכים **לְהוֹשִׁיב בֵּית דִּין, בְּכָל פֶּלֶךְ וָפֶלֶךְ** – בכל מדינה ומדינה, **וּבְכָל עִיר וָעִיר** שבמדינה, שנאמר (דברים טז יח) 'שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ' וגו'. מקשה הגמרא: **וְהָא** – וכי בדין זה **בְּנֵי נֹחַ לָא אִיפַּקְּדוּ** – לא נצטוו, **וְהָתַנְיָא** – והרי שנינו בברייתא, **כֹּשֶׁם שֶׁנִּצְטַוּוּ יִשְׂרָאֵל לְהוֹשִׁיב בָּתֵּי דִינִין בְּכָל פֶּלֶךְ וָפֶלֶךְ וּבְכָל עִיר וָעִיר, כָּךְ נִצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ לְהוֹשִׁיב בָּתֵּי דִינִין בְּכָל פֶּלֶךְ וָפֶלֶךְ וּבְכָל עִיר וָעִיר.**

מסיקה הגמרא: **אֶלָּא אָמַר רָבָא, הַאי תַּנָּא** – תנא זה ששנה את הברייתא השניה, **תַּנָּא דְּבֵי מְנַשֶּׁה הוּא** – הוא התנא ששנה ברייתא בבית מדרשו של מנשה, **דְּמַפֵּיק ד"ה** – שמוציא מכלל שבע המצוות שנצטוו בהן בני נח, את המצוות 'דינים' ו'ברכת השם' [הרמוזות בנוטריקון 'ד"ר'], **וְעַיֵּיל סַ"ד** – ומכניס לכללן את מצות 'סירוס', ואת מצות 'כלאים' [ורמוזות בנוטריקון 'ס"ר']. **דְּתָנָא דְּבֵי מְנַשֶּׁה בְּשִׁבַּע מִצְוֹת נִצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ**, ואלו הן: **עֲבוֹדָה זָרָה, וְגִילּוּי עֲרָיוֹת, וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, גֵּזֶל, וְאֵבֶר מִן הַחַי, סִירוּס דהיינו שלא לגרום לעצמם ולבעלי חיים שלא יוכלו להוליד, וְכִלְאָיִם.**

הברייתא ממשיכה ומביאה מחלוקת אלו מצוות היה מצווה בהם אדם הראשון: **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, אף שבני נח נצטוו לאחר המבול על שבע מצוות אלו, מכל מקום **אָדָם הָרִאשׁוֹן לֹא נִצְטַוָּה אֶלָּא עַל עֲבוֹדָה זָרָה בִּלְבָד, שֶׁנֶּאֱמַר** (בראשית ב טז) 'וַיְצַו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם', ויש לדרוש מן הפסוק, שציוה ה' על האדם שיקבל אותו עליו לאלהים ולא ימירהו באחר. **רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר**, מלבד איסור עבודה זרה, נצטוה אדם הראשון **אַף עַל בִּרְכַּת הַשֵּׁם.** שאף איסור זה יש ללמוד מהפסוק האמור, שציוה ה' על האדם שיקבל אותו עליו לאלהים, וממילא הוא מצווה שלא לקללו. **וְיֵשׁ אוֹמְרִים** שציוהו **אַף עַל הַדִּינִים** – להושיב דיינים לדון בדינים הנהוגים בזמנו. שאף חיוב זה יש ללמוד מהפסוק האמור, שכיון שקיבל עליו את ה' לאלהים יהא מוראו עליו בלבו, וידון כפי שציוהו, ולא יהא עליו מורא בשר ודם להטות את המשפט ולא לדון בו כראוי, וכפי שיבאר זאת רב להלן בסמוך.

הגמרא מביאה דרשה שהיא כפי שיטת 'יש אומרים' המובאת בברייתא: **כְּמַאן אָזְלָא** – כשיטת מי נאמרה **הָא** – הדרשה **דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב**, מכך שנאמר 'וַיְצַו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם', יש לדרוש שאמר ה' לאדם הראשון שיקבלו עליו לאלהים, ומכלל זה יוצאים שלשה פרטי מצוות, והם: **א.** 'אֱלֹהִים אֲנִי ולכן **לֹא תְקַלְלוּנִי, ב.** 'אֱלֹהִים אֲנִי ולכן **לֹא תַּמִּירוּנִי** בעבודה זרה', **ג.** 'אֱלֹהִים אֲנִי ולכן **יְהֵא מוֹרָאִי עֲלֵיכֶם** ולא מורא בשר ודם, ולא תטו את המשפט שלא לדון בו כראוי'. **כְּמַאן** – כשיטת מי נאמרה דרשה זו, **כְּיֵשׁ אוֹמְרִים.**

הגמרא מבארת את המקור לשיטת תנא דבי מנשה בענין שבע מצוות בני נח. מברררת הגמרא: מה סבר **תַּנָּא דְּבֵי מְנַשֶּׁה** כאשר הוציא דינים וברכת ה' ממנין שבע מצוות שמנתה הברייתא לעיל (ע"א) ובמקומם מנה סירוס וכלאים, **אִי דָּרֵישׁ** – אם דרש את הפסוק 'וַיְצַו ה' אֱלֹהִים' וגו', ללמד על שבע מצוות בני נח כמבואר לעיל בדברי רבי יוחנן, אם כן **אַפִּילּוּ תָּנָךְ נָמֵי** – היה לו לדרוש גם את המצוות דינים וברכת ה', שגם הן נדרשו מפסוק זה, **וְאִי לָא דָּרֵישׁ** 'וַיְצַו' לשבע מצוות בני נח, אם כן **הָנֵי** – כל שבע מצוות אלו **מְנָא לֵיהּ** – מהיכן למד שנצטוו בהן בני נח.

משיבה הגמרא: **לְעוֹלָם לָא דָּרֵישׁ** 'וַיְצַו', וסובר **דְּהָנֵי** – שכל שבע מצוות אלו, **כָּל חֲדָא וַחֲדָא בְּאַפֵּי נַפְשֵׁיהּ כְּתִיבָא** – כל אחת ואחת מהן כתובה בפני עצמה, כלומר שיש ללמוד כל מצוה שנצטוו בה בני נח מפסוק אחר.

והגמרא מפרטת את לימודי המצוות לפי תנא דבי מנשה: **עֲבוֹדָה זָרָה וְגִילּוּי עֲרָיוֹת** למד תנא דבי מנשה,